

A stylized, high-contrast illustration of a horse in profile, facing left. The horse is rendered in black and white with thick, expressive outlines. The background is a solid, vibrant yellow. The overall style is graphic and modern.

Никос
КАΖΑΝΔΖΑΚΗΣ

КАПИТАН
МИХАΛΙΣ

enthusiast

Никос
КАЗАНΔЗАΚΙΣ

КАПИТАН
МИХАΛΙΣ

Превод от гръцки
Георги Куфов

enthusiast

София, 2021

Νίκου Καζαντζάκη
Καπετάν Μιχάλης (Ελευθερία ή θάνατος)

© Niki Stavrou

Никос Казанџакис
КАПИТАН МИХАЛИС

© Γεорџи Κυφοβ, πρεβοџ, 1961, 1978, 2013, 2021

© Яна Αρџιροпуλοс, џιζαΐн на κοριџατα, 2021

© Стефан Пеев, наборен шрифт Veleka (SIL Open Font License), 2021

© Enthusiast – запазена марка

на „Алто комюникеΐшџнс енд пџблишинџ“ ООД, 2013, 2021

ISBN 978-619-164-427-8

ПРЕДГОВОР

Когато започнах, сега, на старини, да пиша „Капитан Михалис“, скритата ми цел беше тази: да спася, обличайки го в гуми, образа на света такъв, какъвто той се представи за първи път пред детските ми очи и какъвто те си го изградиха. И когато казвам „образа на света“, искам да кажа образа на Крит. Не знам какво вълнуваше по онова време децата в свободната част на Гърция*, но децата на Крит дишаха една изпълнена с трагизъм атмосфера през онези героични и мъченически години на капитан Михалис, когато турците все още тълчеха земята ни, но когато вече се чуваше как се приближават окървавените крила на Свободата. В този решителен и преходен миг, изпълнен с треска и надежди, децата на Крит бързо ставаха мъже; постоянната загриженост на големите около тях за отечеството, за свободата, за Бога, който закриля християните, за Бога, който вдига меча си, за да прогони турците, изместваха изцяло обичайните детски радости и тревоги.

Още от много рано, живеейки с мисълта, че всеки миг може да избухне стълкновение, ние бяхме доловили, че на този свят се борят две големи сили: Християнинът и Турчинът, Доброто и Злото, Свободата и Тиранията, и че животът не е игра, а борба. И още нещо: че ще дойде ден, когато и ние ще Трябва да влезем в борбата. И още от

* Крит бе присъединен към Гърция едва през 1913 г. – Б. пр.

много малки бяхме решили, че щом сме се родили кротяни, писано ни е: това Трябва да властва над живота ни.

Откакто умът ни започна да се пробужда, ние виждахме как християните и турците се гледаха като бикове и сучеха гневно мустаците си; виждахме как низамите обикаляха с оръжие в ръка по улиците, а християните ругаеха и залостваха вратите си; слушахме как старците говореха за кланета, юначества и войни, за свобода и за Гърция и с гордост гледахме как слизаха от планините с бухналите си шалвари, с белите си ботуши и със затъкнатия в пояса нож с черна дръжка старите капитани, като някакви добри зверове, и сновяха из тесните сокаци на Мегало Кастро*.

Нашият Бог беше приел образа и осанката на стар боец; той също носеше широки бухнали шалвари, държеше нож и обикаляше из Мегало Кастро; големите не го виждаха, но имаше дни, когато ние, като се връщахме от училище, зървахме посред бял ден оръжието му, което блестеше из мрачните турски махали.

А когато идваше Страстната седмица, сърцата ни пламваха; в детското ни въображение страданията на Христа се отъждествяваха със страданията на Крит и в нощта на Велика събота заг образа на Христа виждахме как възкръсва самият Крит, а на Велики петък не Мария-Магдалена се хвърляше в краката на Разпнатия и избърсваше с косите си светата кръв, а окървавеният Крит ридаше и го молеше да възкръсне и той заедно с него.

В онези години децата на Крит изживяваха опасността дълбоко, мълчаливо, стискаха юмручетата си и чакаха да пораснат, за да разберат смисъла на всички тези неща – войни, кланета, свобода, Гърция, – и следвайки бащите и дедите си, да влязат и те в борбата.

Сред такива пламъци преминаваха детските ни години

* На гръцки думата „капитан“ освен в значението си „вонач на кораб“ се приближава по смисъл до българската „воевода“. – Б. пр.

ни. В ония времена Мегало Кастро не беше куп от къщи, джюкяни и тесни сокаци, забутан някъде из крайбрежието на Крит, шибано от вълните на едно вечно разярено море; и хората, които живееха в него, не бяха никаква разпасана тълпа без водач или с много главатари, някаква тълпа от мъже, жени и деца, които похабяваха всичките си сили във всекидневните грижи – хляб, деца и жени. Неписан, ненарушим ред властваше над всички – никой не вдигаше непокорно глава срещу този строг закон. Целият град беше една крепост и всяка душа беше също една вечно обсадена крепост, а начело на всички стоеше един светия, свети Мина, закрилникът на Мегало Кастро. През целия ден той стоеше неподвижен на иконата вътре в малката си църквица, възседнал сив кон, с изправено червено копие в ръка. Изпечен от слънцето, с къса къдрава брада и свиреп поглед. Отрупан беше със сребърни дарове, ръце, очи, крака, сърца, с които кастриньотите го бяха накичили от благодарност и го молеха за изцеление. Той стоеше неподвижен през целия ден и се преструваше, че уж е само рисунка – боя и гръска, но щом паднеше нощта, щом християните се приберяха по домовете си и светлините угаснеха една по една, той с един замах смъкваше от себе си сребърните дарове и боите, пришпорваше коня си и почваше да обикаля из гръцките махали. Излизаше да патрулира. За кастриньотите той не беше само светец – беше техният капитан. Наричаха го „капитан Мина“ и отиваха да му палят свещи, гледаха го дълго време и кой знае колко му се сърдеха, че още не освобождава Крит.

Мнозина, които прочетоха „Капитан Михалис“, смятат, че такива деца – такива „мъжлета“, както казваме в Крит – никога не са съществували, нито пък такива силни, и телом и духом, мъже, които така страстно да обичат живота и с такова презрение да посрещат смъртта. Как ще повярват невярващите какви чудеса

може да стори вярата? Те забравят, че душата на човека става всемогъща, когато бъде овладяна от една велика идея. Обхваща те страх, когато след горчив опит разбереш, че вътре в нас съществува една сила, която може да надвиши силите на човека; обхваща те страх, защото от онзи миг, в който разбереш, че тази сила съществува, вече не можеш да намериш оправдание за дребнавите си или малодушни постъпки, за пропиления си живот, за който хвърляш вината върху другите; знаеш вече, че ти, не съдбата, не орисията, нито хората около теб, ти единствен носиш, каквото и да правиш, какъвто и да станеш, цялата отговорност. И тогава се срамуваш да се смееш, срамуваш се да се присмиваш, ако някоя пламенна гуша се стреми към невъзможното.

И ти съзнаваш вече съвсем ясно, че ценността на човека се състои в това: да търси и да знае, че търси невъзможното; и да бъде убеден, че ще го постигне, защото знае, че ако не прояви малодушие, ако не послуша това, което му нашепва разумът, а стиска зъби и продължава да преследва невъзможното убедено, упорито, тогава става чудото, което безкрилият обикновен ум никога не би могъл да проумее: невъзможното става възможно.

Ако гръцката нация е оцеляла до ден-днешен, ако е останала жива въпреки толкова врагове – външни и вътрешни, особено вътрешни, – след толкова столетия злочестини, робство и глад, тя дължи това не на разума – припомнете си трите търговчета, които поставиха основите на Филики Етериа*, припомнете си 21-ва година,** – дължи го на чудото, на неугасимата искра, която гори в гърдите на Гърция.

* Филики Етериа – гръцка революционна организация през турското иго. – Б. пр.

** Касае се за 1821 г. – началото на въстанието срещу турците. – Б. пр.

Благословена да бъде тази искра, която презира благоразумните съвети на разума, която, когато нацията ни стигне до ръба на пропастта, възпламенява цялата ѝ душа и извършва чудото. На чудесата дължи Гърция живота си.

„Отечество, отечество – въздиша Макриянис*, – не си имало щастие да те управляват истински хора, само Бог те управлява и те закриля все още.“ И наистина само Бог, само същата тази искра, тъкмо когато е застрашена да угасне в някой кът на Гърция, прехвърква в друг кът и пламва пожарът.

Днес тя прехвъркна в Кипър. Кой би могъл, говорейки за Крит и за „Капитан Михалис“, да не помисли с непоносима болка и гордост за повтарящото се отново пред очите ни гръцко чудо – за Кипър и за Акритас**?

Слава на героичния и горд остров! На света, който смятахме през тези следвоенни години на разложение за прогнил; все още се намират души, които дръзват да вдигнат глава срещу лицемерието, неправдата и наглостта. Кипър не е някаква дреболия, някакъв загубен остров на края на Средиземно море – днес той е станал средище, определено от съдбата, където е поставена на карта нравствената стойност на съвременния човек.

Благоразумните, недоверчивите пак дават трезви, твърде разумни съвети. Как тъй може, казват те, една искрица светлина да се пребори с такава всемогъща тъма? Но истинският мъж не се отчайва; той знае, че на този безчестен, противоречив свят все още са живи, макар и в гърдите на малцина, някои основни принципи, рожби на човека, създадени от него с пот, кръв и сълзи и

* Макриянис – герой от въстанието срещу турското иго (1821–1828 г.) – Б. пр.

** Дигенис Акритас – герой от византийския национален епос. Името „Акритас“ беше псевдоним на водача на гръцката революционна организация в Кипър ЕОКА, генерал Гривас – Б. пр.

затова безсмъртни; повечето са родени в Гърция; двата най-големи са – свободата и човешкото достойнство.

На този свят съществува един таен закон – ако той не съществуваше, светът би пропаднал още преди хиляди години, – суров и ненарушим: в началото зло-то винаги тържествува и винаги накрая бива победено. Като че ли за човека е неизбежно да откупи правото си с много борба и много пот – а свободата е най-скъпото благо; тя не се дава даром нито от човека, нито от Бога; отива, където я повикат, от страна в страна, от сърце в сърце, зорка, непокорна, безкомпромисна. Сега са я повикали в Кипър и ние я виждаме как крачи уверено и с устрем по окървавената кипърска земя.

А Крит изпраща призив към Кипър – гласът му раздира морската шир, преминава над Додеканезите и кънти:

– Дръж се, брате! Аз също бях разпнат и страдах, и дочаках възкресение! Ще го дочакаш и ти!

„Нашата съдба – казва пак Макриянис – е отредила гърците винаги да са малобройни. Още от стари времена, та и досега, всички зверове се мъчат да ни изядат, а не могат; ягат, ягат, но винаги остава мая.“ Тази именно мая аз наричам искра. Това е неугасимата искра, която гори в гърдите на Гърция.

Това е загадката на Гърция – тя изгаря като легендарната птица, превръща се на пепел, за да излети възродена от пепелта. Не ще ли загине някога това племе? И раздорите ли дори не могат да го затрият от лицето на земята? Не, не могат! В него сигурно има нещо необикновено, непрестанно възраждащо се, нещо истински божествено. И затова детските ни очи имаха право да отъждествяват страданията на Христа със страданията на Крит, така както днес, сигурен съм в това, кипърските деца отъждествяват

страданията на Христа със страданията на Кипър и чакат с непоколебима вяра и те, както ние тогава, Възкресението. Но докато Възкресението дойде, племето ни ще остане разпнато и ще вика.

Припомнете си апокрифното евангелие, в което се казва, че любимият ученик Йоан стоял под кръста и гледал с насълзени очи разпнатия Спасител. Виждал ясно как лицето на Исус се гърчело от болки; но постепенно лицето започнало да се губи и изведнъж Йоан бил обхванат от ужас: вече не виждал горе на кръста лицето на Христа, а хиляди разпнати лица – на мъже, жени и деца. И след това внезапно всичко изчезнало, а на пустия хълм останал само кръстът и на кръста – един разпнат Вика.

Днес този разпнат Вика, изпълнен с болка и възкресение, е самата Гърция.

Капитан Михалис скръцна със зъби, както правеше обикновено, когато го яхваше гневът; десният му кучешки зъб се подаде между устните и проблесна сред черните му мустаци. Добре му бяха извадили в Мегало Кастро прякора „капитан Глиган“; с кръглите си тъмни очи, с късия си як врат, с тежката сила на едрите си кости и с този кучешки зъб, който се подаваше навън, в гнева си той наистина приличаше на глиган, който е забелязал хора и се е изправил на задните си крака, готов да се нахвърли.

Той смачка в шепя писмото, което гържеше, и го пхна в широкия си, изтъкан от памук и коприна пояс. От толкова време го сричаше и се мъчеше да го разбере... Разбра, че няма да си гоиде и този път за Великден и че и тази година няма да го видят горката му майка и злочестата му сестра, защото, казва, още следвал... Какво, по дяволите, следва? Още ли ще следва? Защо не каже направо, че няма сурат да се върне в Крит, понеже се е оженил за еврейка! Омърси кръвта ни разглезеният ти син, брате Костарос! Ех, да беше жив ти! Да го хванеш за гушата и да го обесиш с главата надолу на гредите, като тудум!

Изправи се. Беше грамаден мъжага; главата му достигаше чак до тавана на дюкяна. От рязкото движение черната кърпа с ресни, която придържаше четинестите му коси, се развърза и капитан Михалис я сграбчи,

усука я и я върза стегнато около едрата си глава; след това с един скок се озова на вратата и застана на прага да подиша въздух.

Харитос, чиракът, се сви зад един куп навити корабни въжа; беше недодялано мургаво селянче с наплашени живи очи и големи уши; то хвърли кос поглед наоколо – върху корабните платна, брезентите, боите, камрана, дебелите вериги, железните котви – всичките корабни принадлежности и съоръжения; но от страх виждаше само господаря си, който сега стоеше на прага, изпълнил цялата рамка на вратата, и гледеше навъсено навън към пристанището. Той му беше чичо, но момчето му казваше „господарю“ и трепереше пред него.

– Не ми стигаше тазвечерната грижа! – промърмори капитан Михалис. – За какво ли съм му дотрябвал на това куче, та ме кани да съм заповядал, казва, тази вечер в коптора му! На всичко отгоре и грижата за племенника ми трябваше сега! Накара ме майка му да му пиша – писах му; дано никога не се върне!

Той погледна наляво към пристанището – гемииите, лодките, морето. Целият кей гъмжеше от народ: търговци, моряци, лодкари, преносвачи сновяха сред варели с гървено масло и вино, сред купища от рожкови и кръщяха, псуваха, товареха и разтоварваха каруци; бързаха да сколасат, преди да залезе слънцето и се затвори градската врата. Морето глухо шумеше, пристанището миришеше на гнили цитруси, на рожкови, вино и гървено масло; две-три малтийки на средна възраст, нашарени с разни мазила, стояха на вълнолома, кугкудякаха с дрезавите си гласове и правеха знаци към една тумбеста малтийска гемия, която пристигаше натоварена с риба.

Слънцето клонеше към залез, отиваше си и този последен ден на март; духаше лек, пронизващ северняк, Мегало Кастро мръзнеше, дюкянджиите търкаха

ръце, потропваха с крака и пиеха градински чай или ром, за да се сгреят. В далечината върхът на Струмбулас беше посипан със сняг, а още по-нататък се извисяваше тъмносиният Псилоритис, по чиито дълбоки, закътани образи блестяха белите разлети ивици на втвърдения сняг; но високо горе небето сияеше чисто, блестящо като стомана.

Капитан Михалис беше приковал поглед върху голямото Кале, широка яка крепост, вдясно от входа на пристанището, с мраморния крилат венециански лъв пред него. Целият Мегало Кастро беше опасан с непрстъпни, осеяни с кули стени, построени през старото венецианско време от християните раи и напоени с кръвта на венецианци, турци и гърци. Тук-там, възрадени в стените, все още стояха каменните венециански лъвове, които стискаха в ноктите си Евангелието, или турските секири, забити в бойниците в онзи кървав есенен ден, в който след дългогодишна отчаяна обсада турците завзеха Мегало Кастро. Сега навсякъде между срутените камъни растяха бурени, диви смокини, коприва и копър.

Капитан Михалис сведе поглед към подножието на Калето; вените на слепоочията му се издуха; той въздъхна. Ето там в основите на крепостта, там, дето се разбиват вълните, се намираше проклетата тъмница, където бяха изтлели с оковани ръце и крака цели поколения християнски войводи. Колкото и да е силно тялото, то сякаш не може да издържи духа на критянина, не може... Сърдя му се аз на Господа, задето не е направил телата на критяните стоманени, та да можем да издържим сто, двеста, треста години, докато освободим Крит, а после нека станем на прах и пепел.

Отново закипя гняв в него, отново се сети за своя поевропейчен племенник в чужбина.

– Следва, казва! Какво, по дяволите, следва? И той ще

стане гаскал като чичо си Титирос! С тесни крачоли, празноглавец и с очилца! Хубава, хубава беше ябълката ни, само че червива излезе! Пфу!

Той плю надалеч и плюнката му за малко не влезе отсреща в дюкянчето на кир Димитрос ахтарина.

– Докъде изпадна ти, непреклонно племе на Дели-Михалис, страшилище за турците!

Дели-Михалис, страшният му дядо, изскочи изведнъж с цял ръст и съвсем жив в него. Как ще умре той, докато имаше синове и внуци! Старите хора от време на време все още си спомняха как обикаляше критското крайбрежие и засенчваше очи с ръчището си, за да съзре дали корабите на Московеца се подаваха вече на хоризонта. Накривил феса си, той сновеше напред-назад по ей този същия вълнолом на Мегало Кастро, облягаше се на това проклето Кале и пееше под носа на турците: „Московецът пристига!“ Имал, казват, дълга коса и брада, носел високи ботуши, които връзвал за пояса, и никога не ги свалял от краката си. Носел и дълга черна риза, защото и поробеният Крит бил облечен в черно, и всяка неделя след литургията обикалял из града, предметнал през рамо стария лък на дядо си и с пълен колчан стрели на гърба.

– Това са били мъже – изръмжа капитан Михалис, като смръщи вежди, – това са били мъже на място, а не ние, палетата! И жените им са били такива, и дори още по-сербез! Ех, разкапаха се, западнаха, отидоха по дяволите хората!

В гушата му сякаш се откри някакъв отвор и иззаг дядо му се подаде мършава, страшна, със звероподобни кални нокти баба му. Когато навлезе в дълбока старост, тя напусна опасания си с ров двор, пълен с деца, внуци и правнуци, и се завря в една дълбока пещера над рогното си село в подножието на Псилоритис. Двадесет години прекара свряна там вътре; една от внуч-

ките ѝ, омъжена в това село, ѝ носела всяка сутрин в паница ечемичен хляб, маслини и кратунка с вино – в пещерата имало вода в изобилие; и всеки Великден ѝ донасяла две червени яйца, да си спомнела за Христа-Бога. Старицата излизала всяка заран и присядала до входа на пещерата, грипава, с дълги коси и нокти, бяла като привидение; обръщала се с лице към изгряващото слънце и дълго размахвала мършавите си ръце, сякаш го благославяла или проклинала; и след това отново потъвала в планинската бездна. И тъй цели двадесет години. Но една заран не я видели да излиза и разбрали всички; взели селския поп и отишли с парчета запалена борина – намерили я вкочанена, свита на кравай в един трап, голям колкото купел, със скръстени ръце, свряла глава между коленете си.

Капитан Михалис разтърси глава, откъсна погледа си от тъмницата и мъртвците отново потънаха в душата му.

В отсрещното дюкянче кир Димитрос, махмурлия и с подпухнали очи, седнал кръстато върху тясна софа, гържеше в ръка камшиче за пъдене на мухи, направено от конски косми, размахваше го мързеливо наляво-надясно и гонеше мухите от наредените наоколо кесийки с карамфил, индийско орехче, хиоска гъвка, канела и шишенца с лаврово и миртово масло. Той беше жълтеникав, отпуснат човек, винаги без кеф. Ту се чешеше, ту се прозяваше, ту пък затваряше очи и се унасяше в дрямка. Но сега дрямката не го беше още грабнала и му се стори, че отсреща капитан Михалис се извърна и го изгледа; повдигна камшичето, за да го поздравя, но своенравният му съсед извърна на другата глава и кир Димитрос отново започна да се прозява.

Капитан Михалис пъхна ръчището си в широкия пояс, омотан няколко пъти около кръста му, намери измачканото писмо, узмъкна го и го накъса на дребни парченца.

– Не ни стигаше един гаскал да маскира соя ни, ами сега и тоя! И то чий син? Твоят, брате Костарос, ти, гето грабна главнята и погнали барутния погреб, та хвърли във въздуха Аркади, светци, Христосовци, калу-гери, християни и турци!

Вендузос, прочутият гуслар, слизаше бързешком към пристанището, загърнат в късото си наметало; беше поръчал за крѣчмата си бѣчва кисамитско вино и отиваше да я получи, но щом видя отдалеч капитан Михалис със свлечен над веждите чембер, разбра каква е работата и се върна.

– Пак са я прихванали дяволите тази вечер халата! – промърмори той. – Я да кривна по друга улица.

Слънцето вече докосваше чукарите на Струмбулас, пътищата се изпълниха със сенки, минаретата от бели бяха станали розови, а на пристанището търговци, занаятчии, работници, лодкари и корабни кучета бяха вече капнали да крещят и лаят още от зори; светът се успокои. Капитан Михалис извади от пояса табакерата и си сви цигара; полека-лека гневът му стихна; той поглади гъстата си гарванова брада, усмихна се и белият му лѣскав кучешки зѣб отново се подаде.

– Да е жив и здрав синът ми, Трасакис – измърмори капитанът, – той ще ни измие лицето. Той ще удари оземи чичо си Титирос, ще удари оземи и тоя племенник многознайко, гето не го госрамя да смеси крѣвта ни с чифутите! Трасакис ще поеме в рѣцете си знамето на рода ни!

Щом си рече тѣй, изведнѣж животът му се стори хубав, а Господ – справедлив; капитан Михалис вече не му се сърдеше.

Един турчин, къосаво старче, чисто и гренаво, по налѣми, се приближи колебливо, вдигна плахите си очи и погледна капитан Михалис. Този се наведе, видя го и поклати глава.

– Какво искаш, Али ага? – запита той рязко.

Старчето беше негов съсед, но капитанът не можеше да го понася, гнусеше се от него – беше някакъв плужек, нещо объркано между мъж и жена, но нито мъж, нито жена; привечер седеше със съседките си гъркини, плетеше чорапи и бръщолевеше женски приказки.

– Господарю – промърмори старчето, – изпраца ме Нури бей. Много ти здраве, казва, и те моли да заповядаш тази вечер у гома му.

– Добре, той вече ми изпрати хабер по слугата си, арапина. Махай се!

– Много си му трябвал, казва.

– Махай се, ти казвам!

Гнусеше се да слуша женския му глас на евнух. Али ага млъкна, пое, треперейки, покрай стените и се изгуби.

– Какво ще търся аз в турски къщи? За какво ли съм му дотрябвал на това куче? Защо не дойде той? Не отивам!

Извърна се.

– Харитос! – извика той. – Иди в къщи да ми оседлаеш кобилата!

Изведнъж му се доця да възседне кобилата си, да се поразходи, да му олекне. Дядо му, баба му, племенникът му, Нури бей... Ще се поразходи с кобилата си, да се отърве от тях!

Но тъкмо протягаше ръка да откачи ключа от дюкяна, за да затвори, от другия край на улицата се чу бодро, радостно цвилене; капитан Михалис позна коня по цвиленето и се извърна; показа се, като пристъпяше наперено, маслиненочер, лъскав и строен, великолепен жребец, от който се издигаше пара. Закръглено босоногото турче го водеше за юздата, подгръпваше го лекичко и го разкарваше нагоре-надолу из Мегало Кастро, за да се укроти. Изглежда, беше долетял отдалече, защото и устата, и гърдите, и четирите му мишници бяха

покрити с пяна. Но той още кипеше от сили – пръхтеше и разтърсваше запенената си шия и мократа си от пот грива и от време на време вдигаше стройните си предни крака и биеше с тях калдъръма, като цвилеше.

– Атът на Нури бей минава! Отваряйте си очите, момчета! – чу се един глас откъм бръснарницата на кир Параскевас Сиросеца.

Пет-шест неподстригани клиенти и един насапунисан изскочиха пред вратата, застанаха и проточили шии, започнаха да му се любуват със зяпнали уста.

– Ох, Божичко – рече един дългуч с усукана козя брада, – ох, Божичко, ако ми кажат: „Коня на Нури бей или ханъмката му? Избери си!“, щях да избира коня.

– Ух, акъл нямаш за пет пари! – прекъсна го прясно обръснатият Янарос, бояджията, дето му викаха и Фуругатос*, защото имаше цръкнали четинести мустаци. – Прочута е, бре, Емине ханъм! Хубава била, казват, кучката, пък и двајсетгодишна, и буйна! Избери нея, бре, глупако, та да си разбереш от живота!

– По-добре ми е с коня, ти казвам – продума пак онзи с козята брада, – не ща да мърсувам!

– Нито коня, нито ханъмката, земяк! – осмели се да се обади с тънкото си гласче и сиор** Параскевас, който също беше изскочил навън с ножица в ръка. – Нито коня, нито ханъмката! Белалия работа!

Човекът с козята брада се извърна.

– Ох, сироското ми локумче! – рече той. – Целият живот сякаш не е беля; само смъртта е лежачка! Слушай какво ще ти кажа аз на теб – не ни разправяй такива приказки на нас, кртияните, защото може криво да те разберем и току-виж – жив сме те закопали...

Горкият сиросец потръпна. Той беше сладкодумен, кротък човечец, който и сам не си спомняше вече как

* Котарак. – Б. пр.

** Съкратено от синьор – Б. ред.

беше попаднал в Крит да бръсне тези зверове. Всеки път, когато някой критянин планинец прекриваше прага на бръснарницата му, сиросецът скачаше прав и го гледаше със страх. Откъде да започне! Тоя сигурно от месеци насам не се е нито бръснал, нито мил, а от години не се е подстригвал! Изтърсваше кърпите, хващаше ножицата, обикаляше около стола, на който седеше критянинът, и оглеждаше сурата му в огледалото – този изумителен клиент му приличаше на коч, приличаше му на свети Мама, покровителя на овчарите, когото сиор Параскевас беше видял някога на една икона; светецът беше целият потънал в косми – имаше с очи брада, мустаци и коси, та и десет бръснари не можеха да му излязат наглава!

Ножицата на сиор Параскевас изведнъж се смаляваше – къде можеше да се справи тя с такава четина, с такава косице! Деликатният сиросец въздъхваше, решаваше се най-сетне и почваше, с Божия помощ, да го сапунисва.

– Жив ли? – продума той и се отдръпна ужасен назад. – Защо ще ме закопаете жив бе, човече?

– Защото тези, които приказват такива неща, знаеш ли как им викаме ние?

– Как, жив да си?

– Мъртвџци!

Сиросецът преглътна на сухо, престори се, че не е чул нищо, и влезе вътре.

Стефанис, старият капитан на „Даргана“, която турците бяха потопили през въстанието на 78-а* година, тъкмо в този миг минаваше, като накуцваше; едно парче от турския снаряд, който беше потопил кораба му, строшило коляното му. И оттогава той все потропваше с бастуна си по сушата и куцук-куцук, обикаляше из пристанището. Имаше два бастуна – едини-

* Касае се за 1878 г. – Б. пр.

ят прав като свещ; него го носеше, когато критските работи вървяха добре; другият беше дебел кривак, дето го вземаше, когато работите се объркваха и миришеше на барут. Днес той гържеше кривака и пристъпяше. Чу разговора и се спря.

– Не се карайте бе, юнаци – каза той. – Всичко ще се нареди!

– Я да видим, капитан Стефанис, какво щеше да избере, твоя милост?

– Да яздя ата на Нури, а зад гърба ми да е Емине ханъм, бре, глупаци такива! Като свети Георги!

– И аз! И аз! И аз, капитан Стефанис! – развикаха се всички критяни, подстригани и неподстригани, и принаха да се смеят. – От твоите уста – в Божиите уши!

Капитан Михалис беше вперил поглед напред и гледаше – сега конят минаваше пред него, кипреше се и потръпваше, издигнал стройната си извита шия като черен лебед. Животното се извърна, видя капитан Михалис и очите му зашариха насам-натам, сякаш го беше познало; то се поспря за миг и изцивили. Капитан Михалис пристъпи крачка, не можеше да се угържи вече, пристъпи още една, приближи се до коня – почувства силно желание да го докосне с ръка, да усети топлината на тялото му, да изпълни шепата си с пяна. Турчето го видя и спря.

Тежката глан на капитан Михалис се протегна към широките мокри гърди, напичени с гердан от тюркоази и с полумесец от слонова кост, погали бързо шията, ноздрите, челото, пъхна се във влажната грива, плъзна се ненаситно, гальовно по димящия корем и не можеше да се насити, сякаш тази ръка искаше да изяде коня.

А гордото благородно животно извиваше шия и се радваше, ненаситно и то на опитната ласка на мъжа. То извърна големите си кадифени очи, погледна го и също го погали с ноздрите си по наведената глава, като

изпръхтя, облъхвайки косите на мъжа с топлия си гъх. И неочаквано, за да си поиграе, хвана с крайчеца на бърните си черната кърпа на капитан Михалис, вдигна я нависоко, размаха я във въздуха и не искаше вече да му я даде. Конят поглеждаше закачливо с крайчеца на окомото си чернобрадия човек пред себе си и той усещаше как се топи сърцето му – никога очите му не бяха гледали с такова възхищение някой човек. Капитан Михалис започна да му говори ласкаво, кротко – конят наведе шия, сякаш искаше да го чуе, и започна да се потърква галбовно о раменете на мъжа; тогава капитанът протегна бързо ръка, грабна от бърните на коня кърпата и така, както беше изпръскана с пяна, я намота на косата си; после се извърна и направи знак на турчето, че ласките бяха завършили и че можеше да си върви.

– Ще отида – измърмори капитан Михалис, следейки още с очи коня, който беше вече стигнал до вратата на пристанището, – ще отида!

Беше взел неочаквано това решение – върна се да затвори дюкяна си и да поеме към къщата на Нури бей.

Но капитан Стефанис, който го беше зърнал да гали с такъв копнеж коня, застана пред него, опрян на кривака си, и му каза добър вечер. Той не се страхуваше от този своенравен мъж, защото и той беше мъж и голям моряк. При всяко въстание, през 54-та, през 66-а, през 78-а*, колко пъти беше пробивал със своята „Даргана“ турската блокада и беше разтоварвал в отдалечени и пусти заливи храни и боеприпаси за християните! И когато обсапали кораба му със снаряди и го потопили, кръвта шуртяла от строшеното му коляно, но той стигнал с плуване в залива Агия Пелагия, като държал със зъбите си над вълните писмото, което Атинският комитет изпращал на прочутия капитан Коракас, водача на Месара. Наистина оттогава той изпадна, осака-

* Касае се за годините 1854, 1866 и 1878. – Б. пр.

тя, обедня, грехите му се оръфаха, тътреше все още покритите си с крѣпки капитански ботуши, вѣртеше се по цял ген из пристанището и се лѹбуваше, макар че сърцето му изгаряше от мѣка, на чуждите кораби, радваше се, като вдѣхваше миризмата на катран, като чуваше викове и поздрави, и котвите, които се залавяха в каменистото дѣно. Презгѣрби се снагата му, изпразни се дѣжобѣт му, протриxa се и продѣниха шалварите му, но душата му остана все тѣй несломена в гѣрдите и гледаше морето като горгона на носа на кораб.

И тѣй, той се опря на кривака си, застана смело пред капитан Михалис и му каза:

– Е, капитан Михалис, дочу ли разговора пред брѣс-нарницата? Ако трябва да избереш между коня на Нури и Емине ханѣм, кое щеше да избереш?

– Не обичам безсрамните приказки – отвѣрна капитан Михалис и трѣгна кѣм дѹкяна си, без да се обѣрне да погледне изпадналия корабоприѣжател.

Но упоритият моряк не се предаде – престори се, че не е чул, и трѣгна подире му:

– Довел я, казват, Нури от Цариград, била, казват, черкезка, хубавица над хубавиците и дива, от онези, гето ядат хора. Съседките ми, Фукаропулите, научават от дойката ѱ, онази, аранката християнка, какво става зад решетките на беловата кѣща, а пѣк те, да са живи и здрави езичетата им, го разправят по-нататѣк...

– Капитан Стефанис – повтори ядосано капитан Михалис, – не обичам, ти казвам, безсрамните приказки.

Но грубоватият моряк се заинати. Не, няма да му прекѣсне той думата! Не го уплаши коскоджамити турска флота, та от този ли тук ще се уплаши! Ще чуе всичко – ще, не ще!

– Побратим ти е Нури бей, капитан Михалис – рече му той, – не забравяй това. Редно е, значи, да знаеш

какво става в къщата му... Седи, казват, онзи страшен звяр, боят, в краката ѝ укротен и я гледа в очите, а тя му залепи запалената си цигара на шията и се кикоти. А когато си спомни, казват, за родината си – шатрите, миризмата на тор и мляко, цвиленето на конете, – хващат я бесовете и чупи фарфоровите филджани, разлива благоуханията, бие аранката...

Капитан Михалис откачи ключа, ръмжейки като хапливо мандраджийско куче, и отмести с ръчището си стария морски вълк от рамката на вратата, за да затвори дюкяна. Но и да искаше, морякът вече не можеше да спре езика си. Добре беше да не влиза в разпращи с такъв звяр, но щом веднъж се беше захванал, карай право напред и каквото ще да става! Събра смелост и набързо привърши приказката си:

– Ханъмката ревновала, казват, Нури от коня му. Оная нощ, тъкмо когато боят рекъл да я прегърне, тя му се опряла: „Искам първо, рекла, да ми изпълниш едно желание!“ – „Каквото щеш, господарке, рекъл, всичко е твое.“ – „Искам да докараш коня си на двора, да запалиш фенера, за да виждам, и да го заколиш пред мен!“ Боят въздъхнал, навел глава и отишъл, та се залостил в одаята си. Цяла нощ го чували как ходел напред-назад и ръмжал. Казвам ти го, за да знаеш. Повикал ме, казват, да отидеш у тях. Трябваш му. Не му отказвай, каза ми го Али ага. Та добре е да знаеш, че съпрузите са на нож.

Кир Стефанис потърка възлестите си ръце, доволен, че успя да му издума всичко, без да го хване страх.

– Това знам, капитан Михалис, това ти предавам. Лъжа–истина, грях им на душата на Фукаропулите!

Капитан Михалис затръшна гръмко вратата и я заключи; след това пъкна ключа в пояса си и се обърна към корабкрушенеца.

– Вие, моряците – каза той пренебрежително, – не уважавате жените на хората.

И тръгна да си ходи.

– А пък вие, сухоземните капитани – го чузна, хилейки се, и Стефанис, – къде можете да разберете! По фъшки стъпвате, фъшкии признавате!

И като каза това, свърна бързо, куцук-куцук, загъгъла, сякаш внезапно го беше обхванал страх.

Капитан Михалис смъкна ниско над челото си черната кърпа за коса, ресните ѝ закриха очите му. Не искаше да види никого, нито да го види някой; и потегли, тежък, умислен, към турската махала.

Слънцето вече залязваше, зазвучаха тръбите, низамите взеха ключовете и зграво заключиха четирите крепостни врати. Никой вече не можеше, докато не изгрееше отново слънцето, да си подаде носа въвн от Мегало Кастро, нито пък да влезе вътре. Турци и християни бяха запрени заедно през цялата нощ. Мракът бавно се спускаше и покриваше тесните сокаци. По улиците не се мяркаше вече жена, по къщите светваха лампите, постилаха се трапезите; по-прибраните стопани се завръщаха бързо по домовете си да ядат, а мераклиите се поспираха из кръчмите да си посрбнат. Мегало Кастро, обгърнат от мрака, беше огладнял и се зотвеше да вечеря.

Беше частът, когато трите сестри близначки, Фукаропулите, заставаха зад тяхната врата, прави, притиснати една до друга. Те бяха пробили три дупки високо на вратата – лепваха муцуните си на тях, оглеждаха минавачите и одумваха всеки един за кусурите и достойнствата му. И трите бяха стари момичета и имаха от рождение съвсем бели коси, вежди и клепки, и червенорубинени очи като на зайците. Никога не излизаха геном навън; не могли, казваха, да виждат добре на слънчева светлина и чакаха с нетърпение да се свечери, за да застанат зад трите дупчици и да зяпат хората, които минаваха. Имаха зли, отровни езици; муха дори

не им убягваше иззад дупчиците, през които гледаха хората; улицата беше оживена, а къщата им – на тъгъл, там, дето свършваше турската махала и почваха християнските къщи. Те виждаха всички хора и всекиму лепваха по някой прякор, който му оставаше за цял живот. Те именно бяха измислили и прякора на капитан Михаил – Глиган. Пак те бяха измислили прякор и на брат му, учителя, „Титирос“, защото, когато веднъж баща му му донесъл от село голяма буца сирене, писарушката син се провикнал: „Какво сирене е това, отец?“* Научили за това Фукаропулите и го нарекли Титирос.

По цял ден те готвеха в полумрак, перяха, шиеха, разтребваха; никаква излишна грижа не им тежеше; бяха се отървали и от мъже, и от теглото по децата, пък и Господ им беше изпратил един добър брат, същинско злато – кир Аристотелис, аптекарят. Работеше, горкият, правеше прахчета и мехлеми от сутрин до вечер; той също беше неженен, с подуми от стоене на крак нозе, жълт, търпелив, мълчалив; всяка сутрин и вечер носеше на сестрите си пълна мрежа. Когато беше още млад, току го сватосваха за някое сочно девойче с голяма зестра и от добро семейство; та нали кир Аристотелис беше знатен ерген за женене – аптеката му беше наред Мегало Кастро, на площада, пълна с шишета и шишенца, с парфюми и благоуханни сапуни; всяка вечер там се събираха учители и лекари, разискваха и разрешаваха големите световни проблеми... А меланхоличният и повехнал кир Аристотелис слушаше и мълчеше, само ги гледаше с уморените си сини очички и поклащаше проскубаната си глава, сякаш казваше на всеки: „Имаш право... Имаш право...“ Но той си мислеше, че животът му на този свят беше пропиян; нали и той искаше да се оже-

* Непреводим израз. На книжовния гръцки език „ти тирос“ значи „какво сирене“. Целта на автора е да се осмееят тези, които употребяват изрази от изкуствения, „чист“ език. – Б. пр.

ни, не че мислеше за жени – боже опази! – не, ами защото искаше да има син, който да поеме аптеката... Но къде можеше да остави сестрите си? Трябваше – такъв беше обичаят – първо те да се омъжат... Годините минаваха, косите побеляваха, разкапваха се зъбите, превиваше се гърбът и напрацелите червени бузи на кир Аристомелис провисваха като торбички и повяхваха. Сега беше вече отишъл животът му и сега той го беше ударил на мас-тика, но не тази, гето се пие, ами онази, гето се гъвчи. И така, нашият бъркач на лекарства гъвчеше и предгвкваше по цял ден, а вечерта се вслушваше в разговорите на учителите и лекарите, които разискваха за свободната воля и за безсмъртието на душата и дали звездите са обитаеми, поклащаше плешивата си глава и си повтаряше в себе си: „Сега и да се оженя вече, няма да имам син... няма да имам син... няма да имам син...“ И застанал прав пред тезгяха, той гъвчеше гъвката си и с чукалото си стриваше, бавно и унило, лекарствата в хаванчето.

И тъй, Фукаропулите, прави, бяха заели днес постове си отрано; беше студено – те зъзнеха, ръцете и тънките им крака се бяха вкочанили, но сестрите продължаваха смело да стоят на крак и да чакат. Бяха подушили нещо тази вечер, нещо много странно; те долепиха рубинените си очички на трите дупки и ги приковаха точно насреща, върху сводестата зелена врата на Нури бей.

– Отваряйте си очите на четири – каза средната, Аглая, – нещо ще става там вътре; спомнете си какво ни разправи завчера аранката!

– Разярен слезе от коня тази вечер боят, като се върна от селото си – рече Талиа, – аз го видях; отвори вратата с един ритник и веднага се чува викове и плачове – сигурно пак е бил слугите.

– Кое да избере? Коня или Емине? Таралеж в гащите си е сложил! – захили се Фросина.

Но тъй както трите граци си бърбореха, изведнъж им се стори, че улицата притъмня – отскочиха назад и се спогледаха.

– Капитан Михалис! – прошепнаха те и отново долепиха очи на дупките.

Навъсен, с гарвановочерната си кърдрава брада, с чохените си шалвари и черните ботуши грамадният мъж минаваше, като пристъпваше бавно и леко, а ресните на кърпата за глава закриваха веждите му. Той вървеше все покрай стените, поставил ръка върху широкия пояс, за да прикрие черната дръжка на пъхнатия надълбоко нож.

Той мина току край самата врата, зад която го дебнеха; извърна се за миг, сякаш беше почувствал шестте очи върху себе си, и бялото на очите му проблесна в здрача – трите близначки настръхнаха, дъхът им се пресеке. Но тежкият мъж отмина бавно и се спря изведнъж срещу зелената врата; той хвърли бърз поглед наоколо – навред беше пусто, жива душа не се виждаше; прекоси тясната уличка и с един тласък отвори вратата на Нури бей и влезе.

Трите близначки изпискаха.

– Господи помилуй! – каза, като се кръстеше, Аглая. – Видяхте ли как влезе? Като пират.

– Какво търси при бея капитан Глиган? Има си крушка опашка! Бас дръжка, че ще поиска да му продаде коня...

– Или Емине...

И трите граци, Аглая, Талиа и Фросина, започнаха отново да се кикотят.

Капитан Михалис прекрачи прага с десния си крак и се огледа. Видя, че арапът го чака зад вратата. Той беше стар, слаб като скелет роб, когото Нури бей беше наследил от баща си. Свиваше се мълчаливо, като куче, зад пътната врата по цял ден и нощем, чак до полунощ, и не смееше да затвори очи, да заспи, защото всяка

нощ сънуваше все един и същи сън – че господарят му го бие. Вече не можеше да издържа след толкова години бой, скачаше от рогозката си, от старческите му очи потичаха сълзи, готърпяше се пак до пътната врата, свиваше се зад нея и чакаше да се съмне.

Като видя капитан Михалис, той понечи да стане, костите му изпукаха и старият роб изпъшка от болка; капитан Михалис го докосна по рамото с кутрето си и старецът се тръшна отново на земята и го остави да мине. Капитанът закрачи бавно сред големи саксии с рози и щир. Изглежда, че някъде беше цъфнало лимоново гърво, защото въздухът ухаеше на лимонов цвят, а току-що полятата земя миришеше на тор и мушкато. В дъното на градината, там, дето се белееше в полумрака старата господарска къща, една яребица още се обаждаше от една клетка. Горе, от осветените решетъчни прозорци, се чу женски смях.

Капитан Михалис, навел глава, вдишваше с погнуса турския въздух. „Какво търся аз тука? – помисли той. – Мирише на турско!“

Поспря се, погледна назад – имаше още време, никою не го беше видял, само арапът; имаше време да си отиде! Харитос сигурно вече е оседлал кобилата; ще я възседне, ще я подгони нагоре-надолу из площада, при „Трите камари“, ще му олекне. Но го хвана срам.

– Ще рекам, че съм се уплашил – измърмори той. – Карай напред, капитан Михалис!

И тръгна отново, решително, с бързи крачки напред. Показа се вътрешната врата – тя беше отворена; голям запален фенер със зелени стъкла висеше на горния праг, а под него стоеше, червено-зелен, Нури бей. Той беше чул отварянето на външната врата, познал беше стъпките и излезе да посрещне госта си.

Той беше спретнат, пълничък, високочел човек; лицето му беше кръгло, очите – черни, бадемовидни; мус-

таците му, гъсто боядисани с черна боя, хвърляха пог фенера синкави стоманени отблясъци. Този бей притежаваше спокойна, източна хубост – приличаше на онези кръглолики като луна лъвове, каквито в старо време ханъмките тъкали по скъпите персийски ковчори. Носеше шалвари от синя чоха, но поясът му беше яркочервен, а тюрбанът, омотан около къдравите му коси – снежнобял. Беше си сложил под мишниците мускус и миришеше като разпасан звяр напролет.

Той пристъпи крачка и протегна пълната си ръка с къси пръсти.

– Прощавай, капитан Михалис – рече той, – че те карам да идваш у дома, но трябваше; сам ще видиш.

Капитан Михалис изръмжа нещо и без да продума, последва бея в мъжкото отделение на къщата. В миг, сякаш през ума му мина нещо лошо, той спря внезапно на прага и погледна изпитателно вътре – нямаше никого. Голямата лампа пред канапето беше запалена, гореше голям бронзов мангал; топлият въздух миришеше на изгоряла лимонова кора. В ъгъла, на кръгла маса – пълно фарфорово шише с гълга шия и две чаши; наоколо – мезета.

Седнаха един до друг на едно канапене; капитан Михалис беше до затворения прозорец, който гледаше към градината. Нури бей извади от пояса табакерата си, черна, желязна, със седефен полумесец по средата, отвори я и я поднесе на госта да си свие цигара.

Капитан Михалис я пое и си сви цигара; сви си и Нури бей; запушиха. Известно време седяха мълчаливо. Беят преглъщаше на сухо; не знаеше отде да подхване, как да го каже, та гостът му да не го разбере криво и да се ядоса; знаеше, че капитанът не позволява никому да го настъпи, а пък това, което щеше да му каже тази вечер, беше тежко.

– Да пием по ракия, капитан Михалис – осмели се най-сетне беят. – От цитруси е; поръчах я нарочно за твоя хатър.

– Какво имаш да ми кажеш, Нури бей? – продума капитан Михалис и покри с длан двете чаши.

Не искаше да пие.

Беят се изкашля и смачка цигарата си в пепелта на мангала; лицето му, така както се беше надвесил над разжарените въглени, стана огненочервено като бакър.

– Казвам ти направо – рече беят. – Не го разбирай криво, капитан Михалис.

Той почака малко, дано този мрачен грък му каже поне една дума, да му даде кураж, но капитанът мълчеше. Беят стана, отиде до вратата, разтвори ризата си отпред на шията си и пак седна. Еминиите, които носеше, започнаха изведнъж да го стягат; изу ги скришом, опря босите си ходила долу, на пода, разхлади се.

Извърна се към мълчаливия си другар; сега вече беше се решил; вдигна ръка да засуче мустак, но изведнъж я свали, да не би сприхавият капитан да изтълкува зле това.

– Брат ти Манусакас – каза беят и въздъхна, – брат ти Манусакас, капитан Михалис, безчести турците. Напил се пак завчера, на 25 март, метнал на гръб едно магаре и го занесъл в джамията да се моли. Ей сега идвам от селото, всички наши са станали на крак, и вашите са грабнали оръжието, ще стане голямо зло; казвам ти, капитан Михалис, да не би после да се сърдиш; дължен бях да ти кажа, пък ти беше дължен да го чуеш. Прави, каквото Бог те просвети.

– Налей да пием! – рече капитан Михалис.

Беят наля чашите и въздухът се изпълни с мирис на цитрус.

– За твое здраве, Нури бей! Чукам те по челото!

– Насреща съм ти – отвърна спокойно беят, като го гледаше в очите.

Чукнаха се. Капитан Михалис стана и отмести ресните на кърпата си.

НИКОС КАЗАНДЗАКИС
КАПИТАН МИХАЛИС

Превод *Георги Куфов*
Редактор *Гергана Рачева*
Коректор *Снежана Бошнакова*
Художник *Яна Аргиропулос*
Предпечат *Ивайла Пеева*

Гръцка. Четвърто издание.
Формат 60×90/16
Печатни коли 40,5
ISBN 978-619-164-427-8

Издава

enthusiast

Запазена марка
на „Алто комюникейшънс енд пбблишинг“ ООД

София, ул. „Кракра“ № 20
тел.: 02/ 943 87 16
email: office@enthusiast.bg
Книгите на „Ентусиаст“ можете да закупите от
www.enthusiast.bg

Печат АБАГАР АД

*Свободата е най-скъпото благо; тя не се дава
даром нито от човека, нито от Бога;
отива, където я повикат, от страна в страна,
от сърце в сърце, зорка, непокорна,
безкомпромисна.*

Казандзакис е една от най-великите фигури
на сцената на световната литература!

The New York Times Book Review

www.enthusiast.bg

9 786191 644278

Цена: 30 лв.